

IV BÖLMƏ BİZNES VƏ SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFI MƏSƏLƏLƏRİ

UOT 334.7

Şəhla Əli qızı CƏFƏROVA
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
"Mühasibat uçotu və audit"
kafedrasının müdiri, i.e.n., dosent
Elşad Ağayusif oğlu KƏRİMOV
magistr

KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNDƏ ƏMƏKHAQQININ ÖDƏNİŞİ PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Məqalədə müasir iqtisadi şəraitdə kiçik və orta sahibkarlıq (KOS) subyektlərində əmək haqqı ödənişinin müasir problemlərindən, onun yeni şəraitə uyğunlaşdırılması məsələlərindən bəhs edilir. Əməkhaqqı ödənişinin yeni formaları və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri göstərilmiş, əməkhaqqı ödənişi ilə bağlı müəyyən təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: əməkhaqqı, mühasibat uçotu, kiçik və orta sahibkarlıq, əməkhaqqı ödənişi, biznes, sahibkarlıq fəaliyyəti.

Giriş

Respublikamızda ardıcıl həyata keçirilən iqtisadi islahatlar iqtisadiyyatın dinamik inkişafına, həyat səviyyəsinin ilböl daha da yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur. Ölkə iqtisadiyyatının liberallaşdırılması, mülkiyyətin özəlləşdirilməsi, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı, bazar infrastrukturunun formalaşdırılması, rəqabət mühitinin getdikcə formalaşması, daxili və xarici bazarın tələbatına uyğun məhsul istehsalının stimullaşdırılması və s. istiqamətində həyata keçirilən davamlı iqtisadi islahatlar öz töhfəsini verməkdədir.

Azərbaycan Respublikasında milli iqtisadiyyatın müasir tələblərə uyğun formalaşdırılması ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını zəruri etmişdir. Bu sahənin inkişafı daxili bazarı keyfiyyətli məhsul və xidmətlərlə təmin edir, respublikanın ixracat potensialını artırır, əhalinin məşğulluq səviyyəsini yüksəldir, dövlət büdcəsinin formalaşmasında mühüm yer tutur, milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini artırmaqla, onun səmərəli fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir [3, s. 67].

Bazar iqtisadiyyatının prioritet istiqamətlərindən olan kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı milli iqtisadiyyatın dinamik inkişafında mühüm rol oynayır. Dünya təcrübəsi göstərir ki, kiçik biznes bazar iqtisadiyyatında mühüm rol oynamaqla, iqtisadi artım tempini müəyyən edir, habelə maddi, maliyyə və kadr resurslarının daha səmərəli bölgüsünü təmin edir.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində əmək və əməyin ödənişi üzrə işçi heyətlə hesablaşmaların uçotunun nəzəri əsasları

Bazar münasibətləri şəraitində ölkənin iqtisadi və sosial inkişafındakı dəyişikliklərə uyğun olaraq əməyin ödənilməsi, işçilərin sosial dəstəklənməsi və müdafiəsi sahəsində siyasət də əsaslı şəkildə dəyişməkdədir. Bu siyasətin həyata keçirilməsində dövlətin bir çox funksiyaları birbaşa əməkhaqqı formalarını, sistemlərini və ölçülərini, onun nəticələrinə görə maddi həvəsləndirməni müəyyən edən təsərrüfat subyektlərinə verilir. "Əməkhaqqı" anlayışı yeni məzmunla dolduruldu

və maliyyələşdirmə mənbəyindən asılı olmayaraq nağd şəkildə və nağd şəkildə hesablanmış qazancın bütün növlərini, bonusları, müavinətləri, sosial müavinətləri, o cümlədən öyrənilməmiş vaxt üçün qanuna uyğun hesablanmış məbləğləri (illik məzuniyyət və s.) əhatə edir. Beləliklə, hər bir işçinin əmək gəlirləri, müəssisənin son nəticələrini nəzərə alaraq, şəxsi töhfəsi ilə müəyyən edilir, vergilərlə tənzimlənir və maksimum məbləğlə məhdudlaşır. Bütün qanuni formada çalışanlar üçün minimum əməkhaqqı qanunla müəyyən edilir. Əksər işçilər üçün əməyin ödənişi onların istehsal fəaliyyətlərində aparıcı stimuldur. Məvəciblərin təşkili səviyyəsi əsasən istehsalın səmərəliliyini müəyyənləşdirir. Bu, yalnız işçilərin fəaliyyətlərinin yekun nəticələrinə marağını artırmaqla deyil, həm də əməkhaqqının dəyərini optimal səviyyədə saxlamaqla həyata keçirilir. Müasir iş şəraitində əməkhaqqı problemləri daha kəskin və aktuallaşır, çünki çox sayda müəssisə üçün ödənişlərin müntəzəmliyi və ölçüsü yalnız təşkilatların özlərinin inkişaf perspektivlərini deyil, həm də işçilərinin fiziki yaşamlarını təmin edir. Bununla belə, rifah səviyyəsinin olduqca yüksək olduğu bir vəziyyətdə də, effektiv əməkhaqqı sisteminin yaradılması problemləri aktual olaraq qalır.

Əmək və əməkhaqqı uçotunun təkmilləşdirilməsi yolları

Dövlət tərəfindən əməkhaqqı və onun ödənilməsi sahəsində təkmilləşdirmə istiqamətlərindən biri kimi işçilərin əmək hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə onlar üçün minimum əmək haqqı məbləğinin müəyyən edilməsidir. Dövlət bu sahədə maliyyə məbləği təyin edərkən hər bir fiziki şəxs üçün minimum fizioloji tələbatları ödəməyə xidmət edən rəqəm müəyyənləşdirməlidir. Lakin Azərbaycan reallığında bu məbləğ qeyd olunan xüsusiyyət nöqtəyi-nəzərindən özünü doğrultmur. Respublikamızda əməkhaqqı və onun ödənilməsi sahəsində təkmilləşdirmə tədbirləri kimi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin bu sahədə qəbul etdiyi normativ xarakterli aktlar və bu normativ xarakterli aktlara uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin əmrələri, tövsiyələri və təlimatları xüsusilə qeyd olunmalıdır.

Bütün bunlarla yanaşı əməkhaqqı və onun ödənilməsi sahəsində təkmilləşdirməyə ehtiyac duyan istiqamətlərdən biri kimi əməkhaqqı və vergi mexanizmi arasındakı əlaqələrin düzgün müəyyənləşdirilməsidir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi Qanunvericiliyinə əsasən fiziki şəxslərin aylıq əməkhaqqından dövlət büdcəsinin gəlirlərini təmin edən istiqamətlərdən biri kimi gəlir vergisi tutulur. Burada tənzimləməyə ehtiyac duyulan məsələ bir sıra müəssisələrin öz işçiləri üçün aşağı əməkhaqqı məbləği təyin etməsidir ki, burada müəssisələrin əsas məqsədi vergi öhdəliyini yerinə yetirməkdən boyun qaçırmaqdır.

Belə ki, bir sıra müəssisələr müxtəlif əməkhaqqı məbləğləri üçün vergi dərəcələrinin yüksək olması ilə əlaqədar olaraq öz işçiləri ilə razılaşaraq onlara aşağı əməkhaqqı məbləği təyin edir. Lakin bu üsul dövlət büdcəsinin gəlirliliyinin azaldılması ilə yanaşı müvafiq işçilər üçün gələcəkdə onların sosial müdafiəsi sahəsində müəyyən əngəllər törədir. İqtisadi ədəbiyyatlarda bir sıra müəssisələrin öz işçilərinə bu yolla aşağı əməkhaqqı məbləğini təyin etməsini "ikili mühasibatlıq" da adlandırırlar. Lakin istənilən halda bu, müəssisələr üçün qeyri-ədalətli fəaliyyət hesab olunur. Vergi orqanları tərəfindən müəssisələrdə bu hal aşkarlanarsa onlara qarşı çox ciddi maliyyə sanksiyaları tətbiq oluna bilər.

Əməyin ödənişinə yönəldilən vəsaitin məqsədyönlü istifadə olunması və lazımı sahələrdə işçilərin əməkhaqqının artırılması müəssisənin öz fəaliyyəti sahəsində müvəffəqiyyətə nail olmasına şərait yaradır. Ona görə də iqtisadiyyatın bütün sahələrində əmək və əməyin ödənişi üzrə əməliyyatların uçotu müasir tələblər səviyyəsində aparılmalıdır.

Beləliklə, respublikamız bu təcrübələrdən yararlanaraq əməyin ödənilməsi sistemlərində müəyyən kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri həyata keçirməlidir.

Əmək istehsal prosesinin başlıca ünsürüdür. O, əhalinin maddi və mədəni tələbatını ödəməyin başlıca mənbəyidir. Müəssisələrin fəaliyyət sferasından asılı olaraq işçi heyəti 2 qrup şəklində ümumiləşdirilir:

1. fəhlələr;

2. qulluqçular.

Müəssisələrdə əməkhaqqının təşkili aşağıdakı 3 ünsürü birləşdirir:

1. tarif sistemi;
2. əməyin normalaşdırılması;
3. əmək ödənişinin formaları.

Tarif sisteminə fəhlələr üçün tarif dərəcələri və digər işçi heyəti üçün vəzifə maaşları öz əksini tapır.

Əməyin normalaşdırılmasının 2 göstəricisi vardır:

1. hasilat norması;
2. vaxt norması.

Müəssisələrdə əmək ödənişinin *vaxtamuzd və işamuzd* formalarından istifadə edilir.

Görülən işlərin və əməkhaqqının ilkin uçotu üzrə müxtəlif sənəd formalarından istifadə olunur. Hazırda kiçik və orta müəssisələrdə mühasibatlıq "Əməkhaqqının hesablanması və ödənilməsi" adlı cədvəldən istifadə edilir. Bu cədvəldə əməkhaqqına əlavələr və əməkhaqqından tutulmalar, həmçinin bütün əlavə və tutulmalardan sonra işçinin imzası ilə aldığı son məbləğ əks etdirilir.

Əməkhaqqına əlavələr dedikdə, mükafatlar, iş vaxtından əlavə işləmək, ağır iş şəraitinə görə, bayram günləri və gecə növbələrinə görə və s. əlavə ödənişlər nəzərdə tutulur.

Əməkhaqqından tutulmalar dedikdə isə əməkhaqqından gəlir vergisi, pensiya (3%), aliment (məhkəmə qərarı ilə təsdiq olunur), müəssisəyə vurduğu ziyanı görə, aldığı avansa görə və s. tutulmalar başa düşülür.

İşçilərin əməkhaqqından tutulan vergi və pensiya ödənişləri müəssisə tərəfindən hesablanılır və büdcəyə ödənilir. Azərbaycan Respublikasında işçilərlə işgötürənlər arasında əmək müqaviləsi Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Bu məcəllədə işçilərin işə girmə qaydaları, günlük və həftəlik iş saatlarının (8 saatdan artıq - gündəlik, həftəlik - 45 saatdan artıq olmaz) miqdarı, iş şəraiti, iş götürən və işçilərin vəzifələri, məsuliyyəti və hüquqları və dövlət məsələləri əks etdirilir (Əmək Məcəlləsi) [2].

Mühasibat uçotunda işçi heyəti ilə hesablaşmaların uçotu üçün 533 №-li "İşçi heyətinə qısamüddətli kreditör borcları" hesabından istifadə edilir.

533 №-li hesabdən müəssisənin siyahı sayına daxil olan və olmayan işçi heyəti ilə əmək ödənişinin bütün növləri üzrə (əməkhaqqı, mükafat, məzuniyyət haqqı, kompensasiya və digər ödənişlər) hesablaşmaları aparmaq üçün istifadə olunur [3, s.195].

Əmək və əməyin ödənişi üzrə işçi heyətlə hesablaşmaların uçotda əks etdirilməsinə dair mühasibat müxəbirləşmələri: [4, s.191].

1) İstehsalatda işləyən işçilərə əməkhaqqı hesablanmışdır:

Dt 202 Kt 533

2) İdarə aparatı işçilərinə əməkhaqqı hesablanmışdır:

Dt 721 Kt 533

3) Reklam və marketing şöbəsinin işçilərinə əməkhaqqı hesablanmışdır:

Dt 711 Kt 533

4) İstehsal avadanlığının quraşdırılması ilə əlaqədar işçilərə əməkhaqqı hesablanmışdır:

Dt 113 Kt 533

5) İşçilərə mükafat hesablanmışdır:

Dt 341 Kt 533

6) Əməkhaqqından gəlir vergisi tutulmuşdur:

Dt 533 Kt 521

7) Əməkhaqqından DSMF pensiya təminatı üzrə ayırmalar edilmişdir (3%).

Dt 533 Kt 522

8) İşçilərə əməkhaqqı ödənilmişdir:

Dt 533 Kt 221; 223

Hazırda işçilərin əməkhaqqından gəlir vergisinin dərəcəsi Vergi Məcəlləsinə müvafiq olaraq aşağıdakı kimi hesablanaraq büdcəyə ödənilir:

1. 2500 manatadək 14 faiz
2. 2500 manatdan çox olduqda 350 manat + 2500 manatdan çox olan məbləğin 25 faizi.

Neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərinə işləyən fiziki şəxslərin muzzdlu işdən aylıq gəlirlərindən vergi 2019-cu il yanvarın 1-dən 7 il müddətində aşağıdakı kimi tutulur:

1. 8000 manatadək 0 faiz
2. 8000 manatdan çox olduqda 8000 manatdan çox olan məbləğin 14 faizi

İki və ya daha çox yerdə muzzdlu işləyən fiziki şəxslərin gəlirlərindən gəlir vergisi hər bir iş yerində ödənilən məbləğdən ayrıca hesablanır və dövlət büdcəsinə ödənilir.

Nəticə

Azərbaycanda KOS-un inkişafı Strateji Yol Xəritəsinə uyğun biznes mühitinin daha da əlverişli olması, azad rəqabətin təmin olunması istiqamətində həyata keçirilir. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı əməkhaqqı ödənişinin təkmilləşdirilməsi məsələsinə baxılmış və bir çox təkliflər verilmişdir:

1. KOS -larda ikili mühasibatın ləğv olunması və aradan qaldırılması istiqamətində işlərin aparılması;
2. Uçot və hesabatlarda aparılmış maliyyə- təsərrüfat əməliyyatları tamamilə əks olunmalı;
3. Əməkhaqqı ödənişi qanuna uyğun olaraq görülən işlərə, göstərilən xidmətlərə uyğun əks etdirməli;
4. Əməkhaqqı ödənişinin nağdsız ödəniş təminatı həyata keçirilməli;
5. İşçilərin əməkhaqqı ödənişləri dövlətin müəyyən etdiyi taarif dərəcələrinə görə və ya istehsal etdiyi məhsulun (işin və göstərilən xidmətin) müqabilində məsrəf qaimələrində əks etdirməklə həyata keçirmələri tələb olunur və s.

KOS subyektlərinin maliyyə vəsaitlərinə və satış bazarlarına çıxışının asanlaşdırılması istiqamətində əməli tədbirlər planı hazırlanmışdır. Sahibkarların müasir şəraitin tələblərinə uyğun bilik və bacarıqlarının artırılması ilə rəqabət qabiliyyətli məhsul (iş və xidmət) istehsalını təmin edə bilər.

Qeyd etmək ki, KOS subyektlərində mühasibat uçotunun təsdiqinin beynəlxalq standartlara uyğun təşkil edilməsi hələ ki, tam həllini tapmamışdır.

Müəssisələrin fəaliyyətinin bütün sahələrində səffaflığın təmin olunması müasir idarəetmə sisteminin əsas tərkib hissələrindən biridir və bunun üçün KOS subyektləri tərəfindən Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi istiqamətlərində kompleks tədbirlər həyata keçirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə" Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016.
2. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi, Bakı, "Qanun" nəşriyyatı, 2012-ci il, 278 s.
3. Ə.A.Sadiqov, T.Ə. Sadiqov, Ş.Ə.Cəfərova, C.Ə. Sadiqov. Mühasibat uçotu. Bakı, 2015.
4. İbrahimov Ş., Eyvazov A., Məmmədova A. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotunun təşkili. Praktiki vəsait. "Elm" nəşriyyatı. Bakı, 2018.

Шахла Али кызы Джафарова
к.э.н., доцент, заведующий кафедры
"Бухгалтерского учета и аудита" АУК;
магистр Елшад Агаюсиф оглы КЕРИМОВ

Проблемы заработной платы на малых и средних предприятиях

Резюме

В статье рассматриваются актуальные проблемы малого и среднего бизнеса (МСП) в выплате заработной платы. Приведены новые формы оплаты труда и предложения по выплате заработной платы.

Ключевые слова: *заработная плата, бухгалтерский учет, малые и средние предприятия, оплата труда, бизнес, предпринимательская деятельность.*

Shehla Ali Jafarova
head of department "Accounting and audit" of ACU
PhD of economics, senior lecturer;

master Elshad Agausifogli Kerimov

Problems of salaries in small and medium enterprises

Summary

The article discusses the current problems of salaries in small and medium-sized enterprises (SMEs) in modern conditions. New forms of remuneration and suggestions on salary payment are given.

Key words: *salaries, accounting, small and medium-sized businesses, remuneration of labor, business, entrepreneurial activity.*